NACZELNY KOMITET NARODOWY.

BIURO PRAC EKONOMICZNYCH

STOSUNKI GOSPODARCZE POLSKI.

CZĘŚĆ II.

PRZEMYSŁ WIELKI

REFERAT Dr. Z. DASZYŃSKIEJ GOLIŃSKIEJ

Biblioteka Jagiellońska
1002834694

P R Z E M Y S Ł .

Ewolucya przemysłu w krajach polskich ściśle jest związana z warunkami politycznymi. Krotkie okresy wolności polityczanej , które przyniosło ze sobą Księstwo Warszawskie, a potem Krolestwo Kongresowe zapoczątkowały rozwoj i kierunek uprzemysłowienia tego kraju.

Królestwo Polskie .

Księztwo Warszawskię prowądzi politykę cłową, która polega na zwalnianiu od cła surowcow i półfabrykatow potrzebnych dla przemysłu krajowego, zaprowadza cła ochronne odb wyrabianych towarow . Rząd Krolestwa Kongresowego postępuje w myśl programu zużytkowania wszystkich sił naturalnych, otaczając specyalną opieką gornictwo, zakładając nowe kopalnie i huty, budując środki komunikacyjne i stwarzając specyalne fundusze, dla popierania przemysłu.

Oba rządy obdarzają przywilejami cudzoziemskich rzemieślników i fabrykantów, ktorzy też tłumnie napływają do osad, wskazanych im jako centry przyszłego przemysłu.

Po powstaniu 1830/31 roku atrybucye rządu w uprzemysłowieniu kraju obejmuje Bank Polski, wykonawca programu Lubeckiego i otaczających go mężow stanu.

Bank Polski prowadzi uprzemysłowienie kraju dalej pomimo niekorzystnych, wytworzonych po powstaniu warunków, linii cłowej zaprowadzonej między Krolestwem a Rosyą i szykan, ktorych w żadnym okresię istnienia nie szczędził mu rząd rosyjski. W przedsiębiorstwa gornicze i hutnicze inwestował bank aż do 1885 r. 162 mil rb. otwiera nowe kopalnie zakłada wysokie piece, huty żelazne i cynkowe, fabryki maszyn, w słusznem przekonaniu, że węgiel i żelazo stanowić muszą podstawę każdego wielkiego przemysłu.

Ażeby siły krajowe wyszkolić dla przemysłu wysyłani są stypendyści za granicę, gdzie studyują technickę i administracyę przedsiębiorstw przemysłowych. Po powrocie zobowiązany jest każdy do sprawozdania ze swych podroży i zachęcany do tworzenia projektow na nowe gałęzie przemysłu.

Nowo - powstającym przedsiębiorstwem udzielane są kredyty i zapomogi, a najdawniej takim, ktore przerabiały surowiec krajowy i dostarczały towarow dla wewnętrznego rynku zbytu.

Bank sam stwarza przedsiębiorstwa fabryczne, lub obejmuje w zarząd czasowy podupadłe, aby je potem oddać w ręce właścicieli prywatnych lub towarzystw akcyjnych.

Usiłowaniom B.P. przypisywać należy zachowanie kodeksu napoleońskiego w Krolestwie (Code Napoleon wprowadzony w 1809 r.) wbrew zakusom rządu rosyjskiego, ktory własnem prawodawstwem handlowem objąć chciał także Polskę. Odrębny kodeks handlowy zapewnił Krolestwu pewien stopien gospodarczej samodzielności i ułatwił stosunki handlowe z zagranicą. Opieką otacza B.P. także rolnictwo, a troszcząc się o handel zbożowy buduje magazyny wzdłuż Wisły i subwencyonuje rolnicze Domy zlecen. Bank czyni zakupy nawozow sztucznych, maszyn rolniczych, dba o poprawę rasy bydła.

W r. 1838 bałans handlowy Krolestwa jest czynnym, wykazując w wywozie 9593 tys. rubli, a w przywozie 2570 tys. rb.

Najważniejszymi artykułami wywozu są produkty rolne : zboże i mąka (za 2,4 mil. rb.), bydło i konie (3 mil rb.) podczas kredy wywoz towarow dosięgał sumy 3 mil. rb.

B.P. zrozumiał rownież znaczenie komunikacyi dla gospodarczego życia: budując przeto 840 km. drog bitych, rozpoczyna już

w 1835 r. budowę drogi żelaznej Warszawsko - Wiedeńskiej przekazując jej przeprowadzenie towarzystwu akcyjnemu.

Połączenie Niemna i Narwi (kanał Augustowski) rozpoczęte przez Lubeckiego przeprowadzone zostało staraniem i funduszami Banku Polskiego.

Pomimo to podwyższenie ceł od strony Rosyi, uważane jako środek represyjny i kara za powstanie powoduje zwolnienie tempa rozwoju dla wielu przemysłów. Szereg fabryk z Łodzi i okolicy przesiedla się do Białegostoku zapoczątkowując tem przemysł sukienniczy. Zniesienie linii cłowej między Królestwem i cesarstwem dokonane w celu politycznego zbliżenia obu krajów i za wyraźną wolą cesarza Mikołaja I oddziaływa na rozwój ekonomiczny kraju. Nie należy mu przepisywać bezwzględnych korzyści, ale nie można przeoczyć bardzo dalekoidących następstw. Otwarcie granicy do Rosyi zrewolucyonizowało przemysł, który poczynał się już przystosowywać do stworzonych przez wyrodni system celny stosunków.

Rozwinęły się przemysły eksportowe, zwłaszcza włókiennictwo bawełniane i wełniane, natomiast upadła uprawa lnu.

Uzależniło się od stosunków z rynkiem rosyjskim hutnictwo i kopalnictwo żelazne, oraz przemysł węglowy, ustały stosunki z Galicyą a jedynym rynkiem zbytu na zewnątrz kraju, stał się wschód, a zatem Rosya i Azya.

Zniesienie granicy cłowej odbiło się ujemnie na rolniczej produkcyi Królestwa, o czem na innem miejscu.

Najważniejszem zaś następstwem reformy cłowej stało się osłabienie ścisłej wzajemnej zależności przemysłu i rolnictwa, upadek przemysłów rolnych zwł. młynarstwa, intensywnej kultury rolniczo-hodowlanej i związanych z nią gałęzi przemysłu. Natomiast rynek wewnętrzny zaopatrywany w towary rosyjskie traciły znaczenie, a następstwem tego był rozrost przemysłów eksportowych które nie mogły jednak przybrać takiej skali, aby zaabsorbować całą ludność bezrolną i zwalniającą pracy. Świadczy o tem wychodztwo zamorskie, a zwł. sezonowe do Niemiec obliczane w latach ostatnich na 200 - 300 tysięcy rocznie.

Momentem który przyczynia przemysł w Polsce jest wprowadzenie w 1877 r. opłat cłowych w złocie, co stawki cłowe podnosi o 30 - 50 %.

Od r. 1851 - 70 trwał okres przejściowy. Przeważało w nim jednak rękodzielnictwo i mało fabryki. Do przedsiębiorstw wprowadzono maszyny parowe, napływały kapitały swoje i obce, z zagranicznych przeważnie niemieckie. Po r. 1870 przemysł polski wstępuje w okres wielkokapitalistyczny i szybko robi postępy, jak tego dowodzi wzrost ilości przedsiębiorstw, robotników, a zwłaszcza szybciej od poprzednich rosnąca wartość produkcyi.

Oprócz kapitałów niemieckich w produkcyi Królestwa pojawia się kapitał francuski, angielski, belgijski, rosyjski. Rozmiary przedsiębiorstw rosną, konstrukcya ich staje się coraz bardziej wielkokapitalistyczną, wzmaga się liczba towarzystw akcyjnych. Odziaływa na to usunięcie konkurencyi towarów z zachodu. Kapitał międzynarodowy w tow. akcyjnych wielokroć mocnych pod względem przynależności państwowej akcyonaryuszów, staje się właściwym gospodarzem wielkiego przemysłu. Gospodaruje też

bezwzględnie, nie dopuszczając Polaków do stanowisk zyskownych i kierowniczych. Pod tym względem gorsze stosunki zapanowały w tow. akcyjnych przeważnie francuskich, niż tam gdzie właścicielami lub akcyonaryusza byli niemcy, dawniej osiadli w Polsce, poddani rosyjscy. Jedni i drudzy przecież uważali przemysł polski za źródło dochodu jedynie nie oglądając się na całość produkcyi. Jedynie robotnik polski był wyzyskiwany przez ibcy kapitał po stronie którego stawał przy wszelkich zatargach rosyjski urzędnik.

T A B L I C A I.

Rozwój przemysłu w Królestwie Polskiem

Lata	L.fabryk i przed-siębiorstw		L.robotników		Sumy produkcyi w 1000 r	
1877	8349	100	90767	100	103404	100
1882	9506	113	124951	137	183672	177
1883	9518	113	144786	159	208483	201
1892	12808	153	170487	187	221715	214
1895	12987	155	205827	226	278600	269
1903/4	13209	170	252126	277	420424	406
1905	10479	125	276747	304	413858	400
1910	10953	131	400922	441	860148	832

Rozmiary przedsiębiortsw ilustruje liczba robotników:
Na zakłady z ilością robotników
Do 50 przypada na 100 robotników 16
Od 50 - 200 " " " " 20
" 200 - 400 " " " " 20
" 300 -1000 " " " " 16
pow. 1000 " " " " 28

Po za tem liczono koło pół miliona osób pracujących w warsztatach rzemieślniczych i w chałupnictwie nie podlegających inspekcyi fabrycznej oraz 60000 robotników budowlanych.

Przemysł Królestwa skupia się w następujących centrach: a) Łódź i okoliczne miasta Pabianice, Tomaszów, Ozorków, Zgierz, gdzie przeważa przemysł włókienniczy i kapitał niemiecki. b) Zagłębie Dąbrowieckie obejmuje huty, kopalnie, a obok nich po roku 1870 powstają przemysł przędzalniczy, cementowy, wapienniki, fabryka marmurow i t.d. Zakłady fabryczne ciągną się tu od Dąbrowy i Sosnowca aż po Częstochowę wzdłuż linii kolei Warszawsko-wiedeńskiej. Wśród kapitałów zagranicznych przeważają francuskie, rosyjskie belgijskie nad niemieckiemi. c) Warszawa jest siedzibą przemysłów rękodzielniczych i rzemieślniczych, które tradycyą sięgają aż do czasow Rzeczypospolitej. Obok nich rozsiadł się w Warszawie przemysł włókienniczy i metalowy. Pod Warszawą w Żyrardowie znajdowała się jedna z największych w Europie fabryk lnianych. W miejscowościach takich jak Marki (Przędzalnia) Jeziorna (papiernia) pod Warszawą znajdują się wielkie fabryki.

W gub. Warszawskiej skupiły się również cukrownie. Drugie takie skupienie cukrowni na terytoryum Królestwa znajduje się w gub. Lubelskiej, najwięcej zaś rozsiadło się na Podolu i w okolicach Kijowa. Poszczególne działy przemysłu w Królestwie dawały na rok 1910 następujące cyfry zakładów, robotników i wytwórczości:

T A B L I C A II.

	L. Zakładów	L. robotników	Wartość produkcyi w 100 rb.
Przemysł włókienniczy	1166	150305	341266
" spożywczy	3052	42458	154724
" metalowy	1510	62027	110301
" górniczo-hutniczy	479	45697	60139
" konfekcyjny	1918	25438	47919
" mineralny	520	25075	30453
" chemiczny	234	9153	29851
" prod. zwierzęcej	284	7034	29378
" papierowy i poligraficzny	672	15402	25695
" drzewny	379	17259	23215
" Dział mieszany	229	3074	7046

Na pierwszem miejscu stoi tedy przemysł włókienniczy, na drugiem rożnorodna grupa przemysłów spożywczych, najbliżej związanych z rolnictwem, a zatem z krajowymi surowcami cukrownictwo, - gorzelnie, młyny, browary i t.d. Po nich następują przemysły obrabiające metale górnictwo i huty. Poszczególne działy przemysłu wykazują rozmaity stopień koncentracyi.

Największy stopień koncentracyi wykazuje przemysł bawełniany w którym 2/3 ogólnej ilości robotników przypada na 15 zakładów z ilością robotników powyżej tysiąca na zakład. W przemyśle wełnianym i jedwabnym ilość robotników rozkłada się równomiernie pomiędzy grupy z ilością robotników do 50, od 50 do 200, od 200 - 500, od 500-1000 i powyżej 1000 robotników.

Przemysł lniany, jutowy i konopny jest skoncentrowany w czterech fabrykach z ilością robotników powyżej tysiąca. Inne przemysły włókiennicze posiadają charakter przemysłu drobnego albo średniego.

Przemysł papierniczy i drukarski posiada charakter drobnego albo średniego, jest tylko fabryka jedna, licząca powyżej 500 robotników. Przemysł drzewny posiada w znacznym stopniu charakter przemysłu drobnego i średniego, jednak blisko jedna trzecia robotników pracuje w dwóch fabrykach liczących około tysiąca robotników i dwóch liczących powyżej tysiąca robotników.

Przemysł żelazny i stalowy posiada charakter przemysłu średniego i wielkiego; blisko połowa ogółu robotników pracuje w fabrykach liczących powyżej 500 i tysiąca robotników, w zakładach drobnych pracuje względnie niewielka ilość robotników. Ten sam charakter posiada przemysł maszynowy i aparatów, narzędzi i tp.

Przemysł szklany i fajansowy posiada charakter przemysłu średniego.

Rok 1908	prod. zwierzęcyhh	chemiczny	mineralny	metalurgiczny
Gubernie				
Wileńska	3608	280	1113	826
Kowieńska	2082	249	73	4138
Mińska	683	1125	975	350
Grodzieńska	1441	70	394	649
Mochilowska	120	648	684	364
Witebska	1541	497	568	671

Galicya.

Zmienne a nie opracowane dotąd w całości dzieje galicyjskiego przemysłu wyrodziły pod koniec zeszłego stulecia mniemanie, że Galicya pozostać musi krajem wyłącznie rolniczym o wegetującym przemyśle drobnym, rynkiem zbytu dla krajów wyżej pod względem przemysłu stojących, ponieważ pozbawioną jest podstaw naturalnych wszelkiego uprzemysłowienia wielko-kapitalistycznego - węgla i żelaza.

Tymczasem obecnie wiemy, że zachód kraju kryje w sobie olbrzymie bogactwa węglowe. Oceniają je na 23½ mlrdów ton, gdy bogactwo węgla w całej Austryi z Galicyą, wynosić ma 28 mlrdów.

Podobnie jest z żelazem. Galicya nie posiada dziś ani jednej huty żelaznej. O tem, że posiadać własny surowiec żelaza może i powinna świadczy przeszłość. W r. 1852 miała Galicya wraz z Bukowiną 18 wielkich pieców i przerabiała własny surowiec na 35000 ctn. żelaza grubego fasonowego i na 10000 ctn. leizny. Przypuszczano w owe czasy, że wytwórczość żelaza surowego w obwodach stryjskimh i samborskim podnieść się może do 200 a nawet 300 tysięcy centnarów. Jeszcze w 1873 r. było czynnych 13 kopalń rudy żelaznej, a wytwórczość hut własnych dała 88787 cetnarów. Po rozpatrzeniu niedokładnie zbadanych zasobów rud własnych, możności sprowadzania do kraju rudy z Królestwa i Rosyi koksu z Górnego Śląska, oraz ocenić zapotrzebowania Galicyi na żelazo i jego przeroby. Inż. Zenon Jędrzejewicz domaga się aby w jak najkroszym czasie powołać do życia przedsiębiorstwo hutniczo-żelazne z piecami wielkiemi, a więc z własną produkcyą surowca. W innych gałęziach przemysłu zapoczątkowano już w Galicyi przedsiębiorstwa wielkokapitalistyczne, oparte przeważnie na bogactwach naturalnych kraju. Dla r. 1913, który nastąpił po przesileniu finansowem wywołanem zawieruchą bałkańską, jakiego ofiarą padła część przemysłu galicyjskiego w r. 1912 oblicza dr. Słuszkiewicz produkcyę wielkoprzemysłową Galicyi na 600 milionów koron. W porównaniu z wytwórczością Czech lub Austryi Dolnej jest to suma bardzo niska.

Suma produkcyi galicyjskiej z 1913 r. równałaby się produkcyi Królestwa z przed 20 przeszło lat, a w stosunku do niższej o 1/3 ludności, cyfrow. z końca XIX stulecia. Istnienie przemysłu galicyjskiego nie da się zaprzeczyć, a rozwój tegoż mógłby uprawniać do daleko sięgających nadziei gdyby nie klęski wojny obecnej, których następstwa przewidzieć się dziś nie dają.

Przemysł wytwórczy galicyjski według spisu z 3 czerwca 1902 r wykazywał przedsiębiorstw głównych 156915, przedsiębiorstw ubocznych 2795, Osób w przedsiębiorstwach zajętych 335913. Według liczby osób w nich zajętych przedsiębiorstwa te dawały się podzielić:

		Osób w nich zajętych:
Przedsiębiorstw czynnych jednoosobowych	102141	
" " 2 - 5 osób	38066	125720
" " 6 - 20 "	3781	33920
" " 21 - 100 "	707	29293
" " [illegible] 100 "	145	43577

Ponieważ liczba [illegible] pracowników stanowi jedną z cech wielkiego przemysłu [illegible] przemysł galicyjski w 1902 r. przeważnie drobnym.

Daty zebrane [illegible] z ankietą przemysłową Wydziału Krajowego z 1910 r. wykazują dla przeważnej części wielkoprzemysłowych zakładów lata po stanie w XX stuleciu.

Wielki przemysł w Galicyi jest zatem przeważnie bardzo młodym i to była jedna z najważniejszych przyczyn wielkich spustoszeń jakie przyniósł kataklizm z 1912 r.

Na podstawie wspomnianej wyżej ankiety podaje dr. Al. Szczepański w r. 1910 liczbę wielkoprzemysłowych zakładów w Galicyi na 4096, liczbę robotników na 101808 a wartość produkcyi oblicza na 500 milionów koron.

Według poszczególnych klas zakłady przemysłowe i górnicze dawały następujący obraz:

T A B L I C A 5.

Zakłady przemysłowe i górnicze w Galicyi w 1910 r.

Rodzaje przemysłu	Zakładów	robotników	w tem zakład. o il. robot. 51-100	101-300	303-1000	pow 100
Górnictwo	105	12319	8	5	8	3
Przem hutniczy	2	1224		1	1	
Kamienia ziemny gliniany i szklany	1455	21797	52	29	4	
graficzny	87	2225	10	1		
przeróbka metali	98	7142	13	8	6	
Wyrób maszyn, aparatów i środków przewozowych	52	4087	7	7	3	
Zakład. centr. do wytwarzania energii elektr.	28	393	1	1		
przem. drzewny i koszykarski	284	12469	34	19	7	
Wyrób tow. z kauczuku i celluloidu	3	124	1			
prze. skórny i garbarski	66	1077	2	2		
przem. tkacki	56	5300	5	13	4	
" tapicerski	3	120		1		
" konfekcyjny	27	789	6	7	2	
" spożywczy	1501	20774	27	7	3	4
" papierowy	53	3389	6	7	2	
" chemiczny	127	5075	13	12	3	
" zakłady połączone	149	3513	4	8	2	

Liczba robotników zatrudnionych w przemyśle w Galicyi jest cztery razy mniej liczną, niż w Królestwie. W zakładach zatrudniających powyżej 50 robotników pracowało 68 tysięcy (67940) a zatem przeszło 66 % całej robotniczej rzeszy.

W Królestwie P. na zakłady tej miary przypada 94 % ogółu robotników. Typ przemysłu Galicyi jest odmienny od t[illegible]. Na pierwszem naczelnem w Królestwie stoi włókiennictwo, [illegible] pod względem liczby robotników jak i sumy produkcyi, następnie cyfry robotnicze w Galicyi zatrudniają przemysły kamieniarskie, [illegible], gliniarskie i szklane oraz przemysły spożywcze. Razem te [illegible] przeszło 40 % ogółu robotników. Na przemysł [illegible] przypada zaledwie 5,3 %. Same przedsiębiorstwa w tej [illegible] przemysłowe zatrudniają nawet 1000 robotników. Powyżej [illegible] robotników zatrudniają jedynie 5 zakłady górnicze, [illegible] a w Królestwie 7, hutnicze i górnicze. Towarzystw akcyjnych liczono w Galicyi [illegible], mających tylko 13 z kapitałem akcyjnym 35 mil. koron, mających siedzibę w kraju i oparcie o kapitał krajowy. Z [illegible] kapitał obcy, to [illegible], spółek wszelkiego rodzaju liczono 1103, a majątek obcy prawie jak w Królestwie.

W Galicyi naftowem spełnia rolę pionierską, w przemyśle [illegible] dopiero prawie wytworczości sił miejscowych. Po [illegible] naftą większe przedsiębiorstwa oparte na [illegible] przemysłach: [illegible] cementowym, drzewnym, chemicznym i tłuszczowym. Na [illegible] organizacye zbytu zdobyło się [illegible] przemysłu w Galicyi. Wymienić tu trzeba Związek przeds. [illegible], Związek przeds. ropy., Ujednocześnie galicyjsko - [illegible] bumagi i drożdży prasowanych i Związek [illegible]. Zarządowi należy Galicyjski Związek przemysłu [illegible] z siedzibą we Lwowie, oraz Ligę pomocy przemysłowej.

W Królestwie na plan naczelny wysuwają się Związek przemysłowców gub. Królestwa Polskiego z siedzibą w Warszawie i Związek właścicieli wyrobów górniczych i hutniczych Król. Pol. z siedzibą w [illegible].

Kartele i syndykaty.

Stopień kartelowania przemysłów w Galicyi i Królestwie jest dotąd [illegible] nizki. W obrębie kraju powstały od 1903 r. w Królestwie [illegible] tego rodzaju kartelowania produkcyi, bytu [illegible] z innymi i t.d.) do których należy [illegible] przedsiębiorstwa [illegible] chemicznych, [illegible] wyrobów drzewnych i [illegible]

[illegible] przemysłu Królestwa z Rosyą spotykamy [illegible], a raczej przynależność [illegible], a wraz z nimi do [illegible] zatem sygnalizat do [illegible] w Berlinie, Petersburgu i Londynie. W [illegible] kapitale, który one mają [illegible] 13 gałęzi [illegible], wchodzą [illegible] w Zagłębiu [illegible] i [illegible] Żonsum w Częstochowie.

Do ogólnego państwowego kartelu cukrowego Cukrownie Królestwa, rafinerye cukru do syndykatu rafinerow. Do wspólnego syndykatu żelaznego " Gwozdz " należą fabryki Królestwa i Rosyi .
W Galicyi mamy tylko kartel krajowy Zjednoczenie przemysłu tkackiego, oraz drugi Związek galicyjskiego przemysłu maszynowego (14 galicyjskich fabryk maszyn), który przystąpił do kartelu ogólno-austryackiego maszyn w Pradze.

P R Z E M Y S Ł W E G L O W Y

Do ogólnej oceny zasobów węgla podanej poprzednio (Cz. I s. 22 - 25)dodać należy słów parę o rynku węglowym w przyszłej Polsce.

Wytwórczość kopalni węgla w Królestwie Polskiem przybiera wielkie rozmiary dopiero w 8-mym dziesiątku zeszłego stulecia. Czynnikami rozwoju były tu: budowa kolei żelaznych, rozwój hut cynkowych i żelaznych, wprowadzenie cła od węgla zagranicznego i rozwoj przemysłu wielkiego. Pierwszą zaś pobudkę do tego rozwoju dała omawiana już polityka gospodarcza Królestwa Kongresowego i Banku Polskiego.

Wytworczość węgla kamiennego w Królestwie Polskiem rosła w następujący sposob:

W roku	Tysięcy tonn.
1800	3.5
1860	225.0
1870	1280.0
1900	4109.1
1910	5468.7
1911	5769.9
1912	6315.4
1913	6833.5

Spożycie węgla Dąbrowieckiego w Królestwie odbywa się w kierunkach Dąbrowa - Warszawa i Warszawa - Kowel wzdłuż linii kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i Nadwiślańskiej. Ze wschodu wypierany jest nasz węgiel przez węgiel Doniecki, którego w r. 1913 dowieziono przeszło 5½ tys. wagonow obok 22 wagonow koksu prawie wyłącznie na potrzeby przemysłu.

Drugim współzawodnikiem węgla Dąbrowskiego jest węgiel z Górnego Śląska, zasilający zachod Królestwa w stopniu stale rosnącym. Węgiel śląski pokrywa rowniez znaczną część zapotrzebowania Galicyi. Dla obu krajów polskich był on niezbędnym ponieważ węgiel Królestwa nie daje koksu, a w Galicyi dopiero w ostatnich czasach zauważono na pewnych terenach węglowych zdolność do koksowania. Zapotrzebowanie na koks nawet przy bardziej dla naszego kopalnictwa węglowego sprzyjających warunkach musi być na razie pokrywany ze Śląska Górnego. Zbyt węgla górnośląskiego zaś ułatwiają stosunki komunikacyjne.

Produkcya Zagłębia Górnośląskiego obliczona jest w znacznej mierze na wywoz zagranicę, w ktorym kraje polskie poważny przyjmują udział.

Od 1897 r. wywóz węgla górnośląskiego przedstawia się w następujących cyfrach:

Rok	Wywóz ogólny zagranicę	Wywóz do Kr.Pol.	Wywóz do Galicyi
	w tysiącach pudów tonn i %-tach.		
1897	4483	273=6.3 %	497=11.1 %
1900	5513	874=15.9%	523= 9.4 %
1905	5708	960=16.8%	634=11.8 %
1909	3903	794= 8.9%	1723=19.4%
1910	8776	1008=11.5%	1553=17.7 %
1911	9708	1283=13.2%	1218=12.6 %

Wywóz węgla górnośląskiego do Królestwa i Galicyi asceyluje tedy koło 25 % całego eksportu węglowego tego kraju, a w stosunkach węglowych przyszłej Polski właściciele kopalń węglowych Górnego Śląska żywo są zainteresowani.

Biorąc pod uwagę 3 ostatnie lata zauważyć możemy, że dowóz węgla G.-Śl. do Królestwa rośnie, co,przypisać można dobrym konjunkturom w przemyśle metalurgicznym. Do Galicyi zaś gdzie produkcya,napływać zaczyna, dowóz się obniża.-

W Królestwie węgiel i koks z Górnego Śląska idzie w 80 % do gub. Piotrkowskiej i warszawskiej, a zatem na potrzeby przemysłu i wielkich miast. Rozróżniając obszary na lewym i prawym brzegu Wisły otrzymamy dla pierwszych przemysłowych przeszło 95 % tego paliwa, dla drugich rolniczych 3-4 %. A mianowicie dowieziono węgla im koksu z Górnego Śląska w 1000 tonn:

	w r. 1910	w r. 1911
Do połaci lewo brzeżnej.....	968 = 97.0 %	1207 = 95.0 %
Do połaci prawo-brzeżnej.....	30 = 3.0 %	51 = 4.1 %
Razem.....	998	1258

Dowóz koksu był największy do gub. Piotrkowskiej - 164 tys. tonn w 1911 r. i do gub. Radomskiej 36 tysięcy tonn. Ogółem wynosił w roku 1910 - 123 tys. tonn
" 1911 - 213 " "

W Galicyi z powodu lepszych komunikacyi kolejowych, węgiel górnośląski rozchodzi się na Wschód i zachód w stopniu bardziej równomiernym niż w Królestwie. Oświęcim stanowił główny punkt odbiorczy i sortownię tego paliwa, które szło w znacznych ilościach aż do Lwowa, Tarnopola, Sokala nie mowiąc o Podgórzu, Tarnowie, Żywcu i t.d.

Dla zapobieżenia konkurencyi węgla Górnośląskiego z węglonem Zagłębiem Królestwa i Galicyi, może najmniej byłoby skuteczne

stawki celne, któreby musiały podwyższać ceny węgla. Skuteczniej działać tu mogą nowe linie dróg żelaznych Zagłębie Dąbrowieckiego na północ. Rozwój sieci kanałowej, która węgiel rozprowadzać będzie na wschód Galicyi i Królestwa, a zwłaszcza umiejętna i [illegible] przyjazna dla kraju prowadzona polityka górnicza, która [illegible] węglowym Zagłębia Krakowskiego nie pozwoli bezczynnie [illegible] jak się to dzieje obecnie w interesie śląskich właścicieli kopalń. Węgiel Królestwa i tak prawie w całości (95 % idzie na potrzeby kraju. Nowa forma stosunków prawnopaństwowych zbliżając Królestwo do państw centralnych, może być dla naszego przemysłu węglowego korzystną o ile towarzyszyć jej będzie uniezależnienie polityki gospodarczej i rozszerzenie sieci komunikacyjnej.

P R Z E M Y S Ł Z E L A Z N Y .

Podstawą przemysłu żelaznego jest wytwarzanie surowca. Królestwo czerpie rudę z Rosyi i z własnych obfitych kopalń. [illegible] tyczne stosowała się dotąd do dowozu z Rosyi na co [illegible] wartość żelaza w kruszcu rosyjskim (55 - 60 %) oraz ulgi taryfowe.

Rok	Wytwórczość rud własnych. w milionach pudów	Przywóz z Rosyi w milionach pudów
[illegible]	29.5	15.2
[illegible]	[illegible]	15.3
[illegible]	[illegible]	17.3
[illegible]	[illegible]	27.4
[illegible]	17.9	[illegible]
[illegible]	[illegible]	- -

Królestwu nie wystarczał własny surowiec zależny od konjunktur i cen na rynku rosyjskim, zakupywało surowiec z Rosyi i w małych ilościach z zagranicy.

Rok	Wytwórczość własna - w milionach pudów	Dowóz z Rosyi - w milionach pudów	dowóz z zagranicy - w milionach pudów
1909	13.2	9.8	0.1
1910	15.5	7.3	0.1
[illegible]	[illegible]	7.5	1.0
[illegible]	[illegible]	7.9	1.6
[illegible]	[illegible]		

Oprócz surowca przerabiane są znaczne ilości złomów surowcowych [illegible] żelaza, odcinków i odpadków. Należy [illegible] także szmelc [illegible] przez huty z innych fabryk i składów. [illegible] surowca [illegible] w latach ostatnich dochodząc w 19[illegible] r. do [illegible] mil. pudów, [illegible] anormalnie z powodu tak zwanego głodu [illegible] w państwie rosyjskiem, który przejawiał się w latach ostatnich.

W przemyśle jutniczym liczono 15 hut, z których [illegible] 6 opierało się na kapitale 23 mil. rubli. Oprócz nich [illegible] przedsiębiorstw akcyjnych mechanicznych i przerabiających [illegible], kapitał zakładowy 35 mil. oraz 18 towarzystw akc. przerabiających żelazo i surowiec z kapitałem 12 mil. rb.

Kapitał jest krajowym blisko w 7+ %. Kapitał obrotowy pochodził z banków krajowych, a w połowie z banków rosyjskich. Kredyt bankowy był utrudniony ze względu na wysoką stopę procentową i na żądanie dwóch gwarancyi. Produkt hut - żelazo i stal występują głównie jako belki, szyny, drut walcowany,, blachy kotłowa i rezerwuarowa, żelazo uniwersalne, bandaże, osie i żelazo handlowe.- Produkcya Królestwa (wedł. st. min. handl. wynosiła w mil.rubli).

rury	10.2		
drut	3.3		
naczynia	7.7		
gwoździe	1.7		
wyroby nożownicze	1.0		
narzędzia rzemieślnicze	0.6		
szyny	0.4		
pozostałe wyroby	35.6	63.5 mil.	rb.
maszyny		16.3 "	"
bron, wagi, wagony, statki, i td.		7.2 "	"

Razem w 1912 wynosiła wytwórczość żelaza.....87 mil. rubli.

Pojemność rynku wewnętrznego jest nie znaczna, co daje się wytłomaczyć małym rozwojem sieci komunikacyjnej, brakiem samorządu miast, które zaprowadzać nie mogą instalacyi wodociągowych, elektrycznych, gazowych.-

Królestwo spożywało żelaza w ostatniem 4-leciu na głowę 1.44 puda = 23 kg., zatem mniej niż Węgry lub Rosya gdzie przypada na głowę 25 kg. Obrazem zaś w przeliczeniu na surowiec podaje Tannenberg następujące cyfry spożycia żelaza w Królestwie Polskiem:

w r.	1900	12.6 mil. rud.
"	1909	17.5 " "
	1910	12.2 " "
"	1911	13.8 " "
"	1912	24.1 " "

Robotników zatrudniał przemysł żelazny:

w r.	15354
"	15705
"	17343
"	17519
"	18801

Do syndykatu rosyjskiego Prodameta należało 7 polskich fabryk żelaza (huta Ostrowiec, Zawiercie, Sosnowiec, Hantke w Częstochowie, Katarzyna, Milowiec, Puszkin). Otrzymały one w 1911 roku 11 % zamówień, 1912 już tylko 13 %.-

Natomiast udział towarzystw akcyjnych zagłębia Donieckiego zwiększył się o 3:9 %.

Obrót z Rosyą jest w dziedzinie przemysłu żelaznego znaczy: Wywoz do Rosyi obniża się, przywoz z Rosyi wzrasta.

Rok	Wywóz do Rosyi - zagranicę	przywóz z Rosyi	z zagranicy
	w milionach pudów.		
1901	7.3	1.0	1.7
1909	4.3	- -	3.4	0.3
1910	6.0	0.1	2.9	0.4
1911	7.2	0.1	4.5	0.4
1912	5.5	0.1	5.5	0.4

Rosyjski przemysł żelazny wyspecyalizował się do wyrobów masowych i najdroższych maszyn. Po za tem znajduje się w lepszych warunkach od polskiego, posiadając bogatszą w żelazo rudę i węgiel koksujący się na tych samych obszarach (Zagłębie Donieckie).

Z tych powodów zwrost przywozu żelaza rosyjskiego do Polski przeobraża się w stałe zjawisko i staje się zaporą dla rozwoju produkcyi surowca w Królestwie.

Ten sam wzrost przywozu w dowozie maszyn.

Królestwo wywozi pompy, silniki naftowe, maszyny narzędziowe Maszyny te są zwykle wyrobem całkiem krajowym, bo części najbardzi precyzyjne sprowadzane są z zagranicy. Z Rosyi i zagranicy przywożone są maszyny elektryczne, lokomotywy, lokomobile wielkie, maszyny parowe, maszyny do szycia. Królestwo wyrabia prostsze maszyny rolnicze, skomplikowane wytwarzane są w Rosyi i zagranicą.- W Roku 1912 wywieziono do Rosyi 1224 tys. pud. maszyn rolniczych, przywieziono z Rosyi 392 tys. pud. z zagranicy 321 tys. pudow.- Handel maszynami w tysiącach pudow:

Rok	Wywóz do Rosyi - zagranicę	przywóz z Rosyi -	z Zagranicy
1901	451.5	6.9	92.0	794.6
1909	503.1	21.7	330.6	1314.8
1910	668.2	29.4	332.2	1730.4
1911	764.1	24.1	370.9	2037.6
1912	903.0	19.1	553.7	2057.9

W dziedzinie wyrobów tanich żelaznych przemysł polski jako dawniejszy wyprzedził rosyjski i wysyłał do Rosyi znaczne ilości zwłaszcza naczyn emaliowanych, drutu, rur lanych i walcowanych (rury znajdują zbyt przy budowie instalacyi miejskich).

Ogolna wartość wywozu do Rosyi wynosiła rocznie 30.7 mil. rb. Przeszkodą w rozwoju przemysłu żelaznego królestwa był brak zamowien rządowych. W r. 1911 sprzedano na potrzeby dróg żelaznych (a więc państwa) ze wszystkich fabryk w Rosyi 38 mil. pudów, w tem Królestwu przypadło tylko milion. (1155 tys. pudow).

Fabryki metalurgiczne Królestwa pracują więc prawie wyłącznie dla rynku krajowego, wyrabiając żelazo handlowe, blachę, belki. Po za Królestwem najwięcej polskiego żelaza szło na Litwę i ruś

Tu jednak poważnym konkurentem Królestwa są fabryki prowincyi nadbałtyckich.-

Galicya.

Roczne spożycie żelaza w Galicyi oblicza dr. Szczerański na 28000 wagonów (Inż.U. Jadrkiewicz na 29000) z czego na zapotrzebowanie ludności przypadałoby koło 20 tysięcy, na potrzeby kolejowe i przemysłu 7790 wagony.

Zaliczając do zakładów przemysłowych wszystkie te, które posługiwały się popędem mechanicznym znajdowało się w Galicyi w r. 1915

zakładów przemysłowych	165
pracowało w nich robotników	8159
Siła koni mechanicznych	7273

Zakłady w których zatrudnionych było powyżej 20 robotników stanowiły połowę wszystkich a mianowicie :

Z liczbą robotników.....	21 - 50	było 41	zakładów	w 1413	robotn.
" "	51 -100	" 18	"	1253	"
" "	101 -300	" 12	"	1835	"
" "	301-1000	" 5	"	2584	"

Należą do przemysłu żelaznego ślusarnie fabryczne, fabryki narzędzi wiertniczych, wyrób maszyn i narzędzi rolniczych, fabrykacy urządzeń gorzelnianych, wyrób armatur, fabryki akumulatorów, wagonów, odlewnie i walcownie żelaza i t.p.

Wartość produkcyi i wszystkich fabryk żelaza podaje Dr. S. na 40 mio. koron w 1912 r.

Fabryki te nie posiadają własnego surowca żelaza a na zachodzie gdzie rozsiadły się fabryki większych rozmiarów skupia się przemysł żelazny w bliskości kopalń węgla i granicy Śląska skąd czerpie się surowiec.-

Wśród fabryk żelaznych przodują fabryki narzędzi wiertniczych które wyrabiają wszelkiego rodzaju maszyny i narzędzia niezbędne do wiertnictwa naftowego.- W zakresie urządzeń wiertniczych wytworzyły zakłady odrębny typ galicyjsko-kanadyjski. Wartość produkcyi trzech największych fabryk wynosiła 3 miljo koron.

Fabryki maszyn in narzędzi rolniczych bardzo nieliczne w stosunku do potrzeb rolniczego kraju, wyrabiają przeważnie maszyny prostsze, najwięcej sieczkownie (koło 30 tys. sztuk) wagony wyrabiała jedyna fabryka w Sanoku, przeniesiona przed wojną do Krakowa.

Galicya posiada również tylko jedną walcownię żelaza (w Borku Fałęckim), która wyrobiła 600 wagonów żelaza sztabowego i 300 wagonów drutu walcowanego.

Wytwórczość odlewni żelaza obliczyć można na 3000 wagonów. Przemysł żelazny w Galicyi dbiś już koło 5 tys. wagonów wyrobów swoich wywozi za granicę kraju, który znaczną ilość żelaza i wyrobów (12 - 15000 wagonów) sprowadza. Stosunki handlowe Królestwa i Galicyi w przemyśle żelaznym są dziś prawie żadne. Natomiast przewidywać można, że stałby się mogły bardzo ożywione przy połączeniu obu prowincyi.-

Niedobór rud własnych będzie mogła Galicya pokrywać z kopalń Królestwa. Już przed wojną pojawiały się projekta zakupienia jednej kopalni na potrzeby mającej powstać huty żelaznej.-

Rynkiem zbytu dla wyrobów o ile Rosya po wojnie zawiedzie stać się może Galicya, gdzie wyroby Królestwa wyprzeć powinny towary austryackie i niemieckie.-

~~Mimo~~ tego, że i tak surowiec przerabiany w zakładach galicyjskich sprowadzany jest z zewnątrz, a zapotrzebowanie na wyroby zaspakajają kraje ościenne, konkurencya fabryk w Królestwa nie powinna przerażać tych, co dążą do stworzenia w Galicyi wielkiego przemysłu żelaznego.

P R Z E M Y S Ł C Y N K O W Y .

Królestwo posiada kopalnie galmanu, ołowiu i cynku. Wytwórczość cynku prowadzona w 3 hutach wynosiła przeciętnie koło 600 tys. pudów rocznie a mianowicie:

w r. 1909 - 526 tys.
" 1911 - 640 "
" 1913 - 491 "

W stosunku do Śląska Pruskiego, którego wytwórczość w tych latach wahała się od 8 do 10.3 mil. pudów, wytwórczość tą jest bardzo niską pomimo to miała wielkie znaczenie dla Rosyi, której produkcya nie dochodziła nawet 1/6 wytworczości Królestwa. To też cała wytworczość zakontraktowaną była przez rząd i przynosiła krajowi 42 mil. rubli., Natomiast fabryki krajowe sprowadzały cynk ze Śląska , płacąc zań 2,2 miliona.

W Galicyi istnieją 3 kopalnie rudy cynkowej, których produkcya stale się obniża dając w 1913 r. 15.304 centn. metr., a zatem koło 80 tys. pudow. Rudę cynkową wysyła Galicya do huty Wilhelmina na Śląsku Pruskim i do 2 hut własnych. Wartość wyprodukowanego cynku i pyłu cynkowego doszła w r. 1913 do 7.8 miliona koron. Przeważną część galmanu ib blendy cynkowej sprowadza Galicya z Niemiec. Sprzedaż cynku dokonywała się w kraju (41 tys. ctn. m.) z zagranicą 69 tys. centnarow metrycznych.

Wyroby ołowiane.

Na Śląsku Górnym istnieją bardzo bogate kopalnie ołowiu skąd też Królestwo sprowadza ten metal, samo zaś wydobywa nieznaczne ilości rudy ołowianej w 1913 r. 172 tys. pudow. Głównym wytworem jest blacha ołowiana około 25 tysięcy pudow.

Wyroby miedziane.

Miedź sprowadzało Królestwo przeważnie z Rosyi opłacając za nią 1.8 miliona rocznie. Wartość wytworczości miedzianej dochodziła do 7 mil. rub.

Wobec dość znacznego bogactwa rud cynkowychm a niedostateczności ołowiu i miedzi:
pożądanem jest cło na cynk, niekorzystnem zaś byłoby ustanowienie opłat celnych od ołowiu i miedzi.

Ważniejsze przemysł metalowe.

Zakłady kotlarskie i mechaniczne. Z tych najważniejsze są przedsiębiorstwa akcyjne firmy Fitzner i Gamper, (fabryka kotłów w Sosnowcu i fabryka maszyn i odlewni żeliwo w Dąbrowie. Kapitał zakładowy w 2/3 pochodzenia krajowego kapitał obrotowy czerpie zakład

z Banku Handlowego w Warszawie z ~~kredytu banków obcych przedsiębior-~~ stwa nie korzystały. ~~Surowca dostarczają~~ huty krajowe, a tylko w drobnej ilości zagranica. Maszyny sprowadzały tylko na własny użytek. Rynkiem wywozowym dla 2/3 - 3/4 wytworu była Rosya, a mianowicie wszystkie niemal miejscowości tego państwa za wyjątkiem prowincyi nadbałtyckich. Stosunki z Galicyą, z polskiemi prowincyami Prus z Austro-Węgrami i z Niemcami istniały tylko o tyle, że fabryka ~~na~~ wykonywała częściowo zlecenia dla firm austryackich i niemieckich do zamówień przyjętych przez firmy dla Rosyi. Fabryka specjalizuje się w przyjmowaniu zamówień i przy zbycie swych wytworów własnemi biurami konstrukcyjnemi i biurami sprzedaży, oraz składami i przedstawicielstwami w Warszawie, Łodzi, Petersburgu, Moskwie, Kijowie, Rydze, Odesie, Wilnie, Charkowie, Tomsku, Kokandzie, Jekaterynburgu, Archangielsku i Baku.

Desyderaty przemysłu kotłów i konstrukcyi żelaznych.

Poważnej konkurencyi na instalacye kotłowe w wielkim stylu (kompletne stacye centralne wytwarzania pary ze wszystkiemi instalacyami dodatkowemi, jak mechaniczne nawęglenie i odpopielanie, sztucznym ciągiem etc.) obecnie jeszcze w Rosyi niema i prawdopodobnie nie odrazu po zawarciu pokoju się znajdzie.- Wobec tego głównym naszym konkurentem w Rosyi pozostaną jak dotąd fabryki przedewszystkiem niemieckie, a także do pewnego stopnia angielskie. Chociaż jesteśmy zorganizowani i technicznie urządzeni nie gorzej jak najlepsze fabryki tego rodzaju w Niemczech i Anglii, to jednak przy jednakowych warunkach cłowych wwozu do Rosyi sytuacya nasza w porównaniu do naszej konkurencyi z tych krajów będzie mniej korzystna, ze względu na droższą gotówkę i znacznie droższą instalacyę naszych fabryk, jak dokonanych w gorącem cłowym rosyjskim.- To są ~~[illegible]~~ zmagania, w których znajdują się wszystkiem nasze fabryki i na które niema lekarstwa, względnie jest tylko bardzo radykalne, dlatego też nad nami bliżej się tu zastanawiać nie będę.

Jest jednak inna ciężka strona, która nam będzie utrudniać, a może nawet uczynić niemożliwą konkurencyę na rynku rosyjskim, a mianowicie drogi materyał surowy (przedewszystkiem żelazo arkuszowe) w tutejszych fabrykach.- Jeżeli nie znajdą się sposoby do wyrównania tej [illegible], a mianowicie nie będzie można sprowadzać cła wyrobów od Belgii [illegible] do obszaru cłowego Austro - Węgierskiego, a [illegible] w tym obszarze przerabiano i wywożono przetwory do Rosyi [illegible], nie będzie wypłacalna myśl, odpowiadająca tak mu cłu [illegible] pochodzenia z obszaru cłowego Austro - Węgierskiego i wywożone w przeróbce do Rosyi, wyrób maszyn instalacyi kotłowych może być przeważnie uniemożliwiony.-

Przewiduję, że konkurencya wewnątrz obszaru cłowego Austro-Węgierskiego nie powinna dla nas być trudną.- [illegible] będzie trzeba z początku przetarcia drzwi i nieufności odbiorców niemieckich, węgierskich, polskich, a nawet polskich w Galicyi do [illegible] "rosyjskiej", jak fabryki instalacyi kotłowych, które wiedzą, organizacyą i umiejętnością obsługi mogą na obszarze cłowym Austro - Węgierskim tymczasem nie ustąpić.

Dlatego też z tej strony byłbym zupełnie spokojną, gdyby nie austryacki syndykat wyrobów żelaz[illegible]

Najpotężniejszym uczestnikiem tego rynku są huty pod firmą [illegible] i mają główny [illegible] materyał do budowy kotłów, [illegible] [illegible] kotłów.

W ten sposób główny dostawca materyału jest konkurentem swoich odbiorców - co jest w praktyce [illegible].

Taki dostawca i konkurent w jednej osobie, mający do tego [illegible] znaczny wpływ w syndykacie, ma dość środków do wywierania [illegible] na szlachetnej konkurencyi wszystkich swoich odbiorców, a [illegible] wowym z nich jest [illegible] dostawa [illegible] swojej kuźni, a [illegible] punktualna dla swoich odbiorców wtedy, kiedy [illegible] Dlatego też w naszym interesie leżało [illegible] kupno materyału [illegible] na żelazo [illegible] i miedź u [illegible] chowego niemieckiego do [illegible] trzyackiego, a nawet [illegible] [illegible] [illegible]

Pożądanem byłoby cło na wyroby platerowane ze względu na stosunkowo wysoki koszt produkcyi i niedostateczne udoskonalenia techniczne utrudniające konkurencyę, cło na surowiec powinno być zniesione. Lecz dane byłyby cła ochronne na maszyny pomocnicze, których produkcya dałaby się pod tą ochroną rozwinąć w kraju.

POSTULATY W SPRAWIE PRZEMYSŁU HUTNICZEGO I METALURGICZNEGO

VIII Zjazd Przemysłowców Górniczych Królestwa Polskiego (w czerwcu 1914 r.) uchwalił:

1 domagać się budowy natychmiastowej nowej linii kolejowej z Zagłębia Dąbrowieckiego Strzemieszyce Włoszczowa-Konskie. W przewidywaniu obowiązkowej linii Warszawa-Radom, połączyć Konskie z Warszawą i Radomiem.
2. Piekło-Siewierz-Częstochowa-Zduńska Wola, lub Łask,Kutno, Radziwie.
3 Popierać starania o budowę linii: a)Kielce-Równo b) Lublin Chełm, Zamość- Tomaszow. c) Płock-Ciechanow- Ostrołęka d) Płock Rypin e) Kutno-Koło- Konim Słupce.
4.Uzgodnić stawki cłowe na surowiec z interesami głównych wytwórców surowca
5. Ochraniać cłem główne wytwory żelazne.

W interpretacyi żądań pod 4 i 5 należałoby się domagać: a)ułatwienia wywozu krajowej rudy żelaznej zagranicę, co uczyniłoby kopalnictwo żelazne niezależnem od krajowego rynku zbytu i pobudziło do wydatnej eksploatacyi kopalni, oraz do nowych poszukiwań za żelazem, które bogactwo ma być w Krolestwie bardzo wielkie.b) Nałożyć cło na surowiec zwłaszcza na niektore jego gatunki. Podczas bowiem kiedy zdaniem specyalistów możebne jest obniżenie stawek dla żelaza - blokow, to wytwórczość stali nie może się rozwijać przy dawniejszej stawce 75 kop od puda która nie stanowi żadnej przeszkody w dowozie przy cenach na niektore jej gatunki, których cena dochodzi do 60 i 80 rb. za pud.
c) Obłożyć cłem najwyższem wyroby metalurgiczne,- maszyny, aby fabryki maszyn zwłaszcza rolniczych mogły rozszerzyć swą produkcyę.Przy tem wobec konieczności dotychczasowej sprowadzania części bardziej skomplikowanych z zagranicy, dostosować cło na te konstrukcye do potrzeb dotychczasowych.
d) Ustanowić cło na cynk, którego produkcya w Królestwie i Galicyi wystarcza na zaopatrywanie krajowe.
e) Dopuszczać bez cła ołów i miedz. Wysokość stawek cłowych oznaczoną być musi przez delegatów Zjazdu P.G.i H.oraz przedstawicieli Związku P.K.P. ze współudziałem galicyjskich Izb handlowych.

PRZEMYSŁ WŁÓKIENNICZY (według niedrukowanego referatu p.Tennenbauma.

BAWEŁNA

Królestwo sprowadza bawełny z Rosyi około 1835 tys. pudów wartości 25,9 mil. rubli, z zagranicy 2079 tys. pudów wartości 30,3 milż rubli.

Drobna część bawełny zagranicznej, do 30 tys. pudów jest r[illegible] podywizowa z Królestwa do Rosyi. W celu ochrony wytwórczości k[illegible] ny bawełnianej w Rosyi jest ustanowione cło od pud[illegible] bawełny i wynosi ośmnaście rubli. Cło to nie leży zupełnie w [illegible] gdyż plantacje bawełny w kraju naszym nie [illegible] wyroby i wełniane są u nas droższe niż za granicą i m[illegible] być wywożone tylko do Rosyi, pracującej na równie drogiej bawełnie.

W E Ł N A . Królestwo produkuje tylko wełnę wysokogatunkową w i[illegible] [illegible] [illegible] [

Wyroby bawełniane i wełniane.

Wytwórczość wyrobów surowych bawełnianych wynosi według danych urzędowych 80.7 mil. rubli, welwetu (aksamitu bawełnianego) -2.0 mil. rubli, perkalu i tkanin bielonych 55.6 mil. rubli, tkanin wykończonych [illegible] mil. rubli.

Wytwórczość tkanin surowych wełnianych i półwełnianych wynosi według danych urzędowych 68.2 mil. rubli, wykończonych tkanin wełnianych i półwełnianych [illegible] mil. rubli.

Na podstawie danych o ilości przywiezionej bawełny określamy wewnętrzny wzrost przemysłu bawełnianego, równy 4½ % rocznie, dla przemysłu wełnianego otrzymujemy 0.5 % rocznie.

Spożycie wyrobów (procenty od ilości)

Rok	krajowych	rosyjskich	zagranicznych.
[illegible]-1902	49.6 %	48.2 %	2.2 %
[illegible]-1907	63.3 %	35.1 %	1.6 %
[illegible]-1910	59.2 %	36.4 %	4.4 %

Uderzającym jest fakt w trzechleciu 1900-1902 spożycie towarów rosyjskich dorównywało spożyciu towarów krajowych. Następnie spożycia towarów rosyjskich upada stosunkowo, wzrastając absolutnie.

W dziale wyrobów dzianych Królestwo nie może osiągnąć wysokiego stopnia rozwoju wskutek nieracyonalnego ustawodawstwa celnego. [illegible] niewyrabiane u nas gatunki przędzy wyższych numerów są tak [illegible], że są wyższe od ceł na wyroby dziane gatunków najlepszych. Wytwórczość koronek, tiulu i haftów jest również wtłoczona w [illegible] produkcyi dosyć ordynarnej. Gdy przędza bawełniana Nr 110 [illegible] od cła w Austryi, w Niemczech opłaca się 45 marki [illegible], to u nas obciążona jest cłem 402 marki. To też wyrabia Królestwo koronki, hafty i tiule pospolite. Cło nie jest zróżniczkowane w zależności od stosunków. Dla pospolitych cło stanowi [illegible] wartości i wyżej, dla lepszych cienkich tylko około 10 %. Wskutek tak nieznacznej ochrony celnej wytwórczość lepszych gatunków koronek, tiulów i haftów nie może się rozwinąć.

Rozumując dochodzimy do wniosku, że przemysł bawełniany i wełniany polski znajduje się w warunkach wyjątkowych. Rząd rosyjski w celu poparcia plantacyi bawełny w Turkiestanie i hodowli owiec wełnianych w Rosyi południowej, nałożył na bawełnę cło w wysokości rb. 4, a na wełnę - 3. Wskutek tego polski przemysł włókienniczy pracuje na surowcach droższych, niż kraje Europy zachodniej, zaopatrujące się w surowce wolne od cła i przepłaca za bawełnę i wełnę około 22 milionów rubli rocznie. Cła te powodują iż wyroby polskie mogą konkurować z wyrobami innych krajów li tylko na rynkach pracujących na również drogich materyałach surowych, to jest w Rosyi. Rynki rosyjskie są Królestwu poniekąd narzucone, a wszystkie inne automatyczne zamknięte.

Rząd rosyjski zaczął dopiero w ostatnich latach kilkunastu stosować system zwrotu ceł od materyałów surowych przy wywozie przetworów włókienniczych zagranicę, co spowodowało, że polskie wytwory [illegible] są w stanie wytrzymać konkurencyę wytworów angielskich i niemieckich na niektórych rynkach zagranicznych.

Należy przypuszczać, że w razie zniesienia ceł od surowców, polskie przemysł włókienniczy mógłby wystąpić na rynki światowe.

W A T A H Y G R O S K O P I J N A .

Wytwórczość waty wynosi wg. danych urzędowych 650 tys. rubli rocznie; waty hygroskopijnej 565 tys. rubli rocznie.

L E N i K O N O P I E .

Lnu Królestwo przywozi przeważnie z Litwy 218 tysięcy pudów za 1,1 miliona rubli rocznie, konopi 174 tys. pudów za 0.8 mil. rubli rocznie.

O R Z E D Z A L N I A N A i K O N O P N A .

Wytwórczość przędzy lnianej wynosi 2,0 mil. rubli rocznie według danych urzędowych . Oprocz tego Królestwo przywozi przędzę lnianą z Rosyi i cokolwiek z zagranicy. Przewyżka przywozu nad wywozem wynosi 0.2 mil. rubli rocznie.

W Y R O B Y L N I A N E i K O N O P N E .

Wytwórczość tkanin lnianych surowych, bielonych, wykończonych, bielizny wynosi według danych urzędowych 6.7 mil. rb. rocznie. Fabryka żyrardowska wywozi około 60 % swojej wytwórczości do Rosyi.

Pomimo to rynek krajowy nie jest opanowany przez wyroby krajowe i w coraz poważniejszych ilościach są sprowadzane tkaniny lniane i konopne w tysiącach pudów:

Rok	Wywóz do Rosyi	Przywóz z Rosyi.
1901	94.3	15.0
1902	62.6	10.7
1905	91.2	15.9
1906	119.2	25.0
1907	118.1	26.0
1908	108.5	29.8
1909	118.5	27.1
1910	84.0	36.1

W okresie dziesięcioletnim dwuletnie (1901-1902) od trzechlecia (1908 - 1910) wywóz do Rosyi podniosł się o 18 % , a przywóz z Rosyi o 167 %. W istocie spożycie rosyjskich w kraju wzrasta, a mianowicie:

Spożycie wytworów lnianych w Królestwie.

Rok	Żyrardowskich	rosyjskich.
1901-1902	82.0 %	18.0 %
1905-1907	68.8 %	31.2 %
1908-1910	63.7 %	36.2 %

W Y R O B Y J E D W A B N E .

Wytwórczość rozmaitych gatunków przędzy jedwabnej według danych urzędowych wynosi 2.1 mil. rubli rocznie; aksamitu, atłasu i wstążek blisko 2 mil. rubli rocznie; pluszu, fularów i wstążek jedwabnych i połjedwabnych - 2.3 mil. rubli rocznie. Przez polskie komory przewieziono z zagranicy jedwabiu kręconego i przędzy jedwabnej 0.8 mil. rubli rocznie, wyrobów jedwabnych i połjedwabnych 5.5 mil. rubli, wyrobów koronkowych - 0.4 mil. rubli, haftowanych tkanin i tiulu 0.7 mil. rubli rocznie.

S Z P A G A T .

W dziale wyrobów konopnych poczesne miejsce zajmuje szpagat. Wartość wytwórczości wynosi około 1.3 mil. rubli rocznie. Wartość wywozu do Rosyi wynosi 0.7 mil. rubli, przywozu z Rosyi 0.7 mil. rubli rocznie.

W Y T W O R Y Z U T O W E .

Za żut sprowadzany z Indyi w ilości 1 miliona pudów Królestwo opłaca około 4.5 mil. rubli rocznie. Wytwórczość tkanin żutowych wynosi około 9 mil. rubli rocznie, przyczem wartość wywozu do Rosyi wynosi od 7 - 8 mil. rubli rocznie.

Wyroby żutowe są w Królestwie droższe niż za granicą wskutek obciążenia żutu cłem w wysokości 1.20 rb. od puda. Cło to zostało ustanowione w celu utrudnienia workom żutowym konkurencyi z workami lnianymi, wyrabianymi tylko w Rosyi.

W celu uprzewilejowania wywozu zboża, mąki i tp. z Rosyi za granicę, dozwolony jest przywóz powrotny bez opłaty cła worków rosyjskich, w których towary te zostały wywiezione. Pod osłoną przepisu przywożone są do Królestwa bez opłaty cła w ilościach poważnych worki zagraniczne, jako krajowe. Wpływa to nader ujemnie na byt przemysłu żutowego.

Krajowe worki żutowe są używane dotychczas w Królestwie do opakowania cukru; zboże, mąka korzystają z worków zagranicznych. Zakres używalności worków krajowych może się więc znacznie rozszerzyć. Naprzykład cement pakuje się dotychczas w beczki, z chwilą jednak gdy żut zostanie uwolniony od cła, znacznie, podobnie jak to ma miejsce wszędzie korzystać z worków. Tennenbaum

---

Głównymi surowcami, które Królestwo zakupuje jest bawełna i wełna. Jak wykazują cyfry z ostatniego roku, zagranica dostarczała 54 % bawełny, z Rosyi zaś to zn. z południowego Kaukazu i z posiadłości środkowo-azyatyckich sprowadzano 46 % tego surowca. Po za tem od 1905 roku widzimy stały wzrost przywozu bawełny zagranicznej podczas kiedy ilości dowożone z Rosyi stoją w miejscu. Przypuszczać należy, że stosunki przechyliłyby się jeszcze bardziej ku bawełnie zagranicznej, gdyby nie podrożało jej cło 4 rb. od puda. Jeszcze wyraźniej występuje zwrot ku surowcom sprowadzanym z zagranicy wobec wełny pomimo stawki celnej - 3 rb. od puda. W 1910 r. z Rosyi sprowadzano do Królestwa tylko 25 % surowca, z zagranicy zaś 45 %. A cyfra ta nie jest przypadkową, gdyż hodowla owiec w Rosyi stale się obniża, a zapotrzebowanie rosyjskiego przemysłu rośnie.

Co do półfabrykatów to zn. przędzy bawełnianej, wełnianej i innej, to Królestwo dotąd więcej eksportuje do Rosyi, aniżeli sprowadza.

Natomiast pokrywa powstające na drodze tej, zapotrzebowanie własnego przemysłu wzrastającym dowozem przędzy zagranicznej głównie z Niemiec. Jeżeli surowiec i nadal musi przychodzić do kraju z zewnątrz, to półfabrykat jakim są przędze korzystnie jest wytwarzać na miejscu, a drogą pobudzającą do produkcyi musiałaby być [illegible] ochrona cłowa.

Królestwo wytwarzało w 1910 r. wyrobów bawełnianych za 146,[illegible] mil.
" " " " wełnianych " 140,0"

Razem..... 2[illegible] mil. [illegible]

Wyroby te spożywane były w kraju, który sprowadzał [illegible] tkanin z zagranicy i Rosyi za 54 mil. rubli, oraz sprzedawane były do Rosyi. Przewyżka w obrocie z Rosyą dawała w ostatniem [illegible] 1[illegible] mil. rubli. Przy zmianie stosunków występują kwestye, a [illegible] nowicie: a) jak utrzymać rynek rosyjski; b) gdzie szukać rynku zbytu dla eksportu po za Rosyą. Na zagadnienia pod 1) i 2) zwrócić należy specyalną uwagę przy uregulowaniu przyszłych stosunków przemysłu. Występuje tu możliwość rozszerzenia krajowego rynku zbytu. Według obliczeń p. Kossutha spotrzebowanie wyrobów włókienniczych w Królestwie wynosiło w pieniądzach 10,24 rb. na 1 mieszkańca [illegible] dawało na rok 1910 sumę 126 mil. rubli. Jeżeli weźmiemy pod uwagę możność przyłączenia Galicyi i okręgu Białostockiego, a zatem całej [illegible] części guberni Grodzieńskiej, przybywa koło 10 mil. mieszkańców [illegible] zapotrzebowanie na wyroby włókiennicze ocenić można [illegible] na kwotę 10 rb. na 1 mieszkańca; a zatem łączną sumę koło 100 [illegible] rubli t.zn. razem konsumcya wyrobów włókienniczych w Polsce stanowić może koło 228 mil. rubli.

Na pokrycie tego zapotrzebowania wytwórczość włókiennicza w skali przed wojną dawałyby w Królestwie wyrobów za 285 mil. rb.
W okręgu Białostockim 15
w Galicyi za 31 mil.kor.-13

Razem:.... 313 mil. rubli

Pozostaje zatem znaczna przewyżka, dla której istnieć musi rynek zbytu, nawet w tym wypadku, gdyby społeczeństwo polskie potrzeby swoje pokrywało w całości wyrobami krajowemi czego naturalnie oczekiwać nie możemy.

Pierwszorzędnem zadaniem byłoby zachować dla przemysłu włókienniczego jego rynek zbytu t.j. Rosyę. Wpłynąć na to mogą układy cłowe, ale wobec postępów tkactwa i przędzalnictwa w Rosyi najlepsze nawet warunki traktatu handlowego nic nie poradzą, aby ten rynek stale zatrzymać i konkurować na nim skutecznie z wyrobami rosyjskimi i niemieckimi. Po za tem przemysł polski torować sobie musi inne drogi sprzedaży w krajach skandynawskich, czy na Bałkanie do Persyi, gdzie już otwarty jest rynek zbytu, wywozić towary via Bałkan - Azya m., ażeby jednak było to możebne potrzebny jest [illegible] układ cłowy, uregulowanie stosunków komunikacyjnych i podatkowych oraz podniesienie technicznego poziomu włókiennictwa krajowego.

P. Kossuth w cytowanym już odczycie, z którym zgodziło się towarzystwo Przemysłowców gub. Królestwa Polskiego (w d. 26 marca bieżącego roku.) stawia pewne desyderaty.

Wnioski te uwzględniamy przy formułowaniu naszych. Wnioski:
Na surowce obce bawełnę, jutę (żut), wełnę nie nakładać cła.
Półfabrykaty a zatem przędzę obłożyć cłem umiarkowanem.
Wyroby gotowe włókiennicze powinny uzyskać wyższe cło, aby nie narażać się na współzawodnictwo niemieckich i austryackich.

4/. Sprowadzać bez opłaty cła także maszyny przędzalnicze i tkackie które nie są, albod dla uzasadnionych powodów nie mogą być wyrabiane w kraju. Natomiast przez ochronę cłową, umożliwić powstanie w kraju fabrykacyi innych prostszych i najpotrzebniejszych maszyn z tej gałęzi.

5/. Żądać przejściowego okresu przy ustanawianiu linii cłowej na granicy rosyjskiej, podczas którego włokiennictwo nasze przystosować by się mogło do nowych warunków. W zakresie tego przystosowania, jak zaznaczają powszechnie rzeczoznawcy, dążyć by należało do podniesienia poziomu krajowego włokiennictwa i ulepszyć jego ustrój techniczny, przemysłowy i handlowy. Inaczej bowiem nie będzie mogło współzawodniczyć Królestwa z fabrykami austryackiemi i niemieckiemi, a nawet pobijane będzie przez lepszą jakość wyrobów rosyjskich, która tkaninom moskiewskim powszechnie jest dziś przyznawaną. Bardzo ważnem będzie tu zreformowanie handlu, w którem przeważa pierwiastek kramarski i żywioł żydów rosyjskich, opierając się na dającej doraźne zyski spekulacyi. W pierwszym rzędzie wystąpi przeto potrzeba odpowiadającego wymaganiom narodu i przemysłu, szkolnictwa technicznego i kupieckiego. Dla przemysłu włókienniczego tak jak dla wszystkich innych koniecznem są: a) gęstsze i dogodne drogi przewozowe, a zatem nowe linie dróg żelaznych uregulowana Wisła i kanały galicyjskie. b) Dogodny i tani kredyt przemysłowy. c) Nie obciążanie wygorowanymi podatkami. d). Ustawodawstwo socyalne i nauczanie powszechne, któreby w ciągu najbliższych lat już mogło podnieść poziom umysłowy i moralny robotników. Oczekiwać należy, że ściślejsza łączność gospodarcza z Austryą i Niemcami przyniesie nam ostatnio wyszczególnienie (a-d) warunki, a ponuekąd zmusi do ich przeprowadzenia.

C U K R O W N I C T W O.

Surowcem dla cukrownictwa jest burak cukrowy, który udaje się w Polsce dzięki odpowiedniemu klimatowi i glebie; odpowiedniejsze są tu role gliniaste, lub gliniasto-piaszczyste, w które kraj obfituje.

Obszar pod uprawę buraków przedstawia się dla różnych państw za 5-lecie 1906-1912 w ha.

	tysięcy hektarów
Rosya.....	666
Niemcy.....	480
Austro-Węgry..	373
Francya.....	223
Kr. Polskie...	68
Galicya.....	6

Obszar zajęty pod buraki mógłby w Polsce być znacznie zwiększony. W 1912 r. przestrzeń zasadzona burakami wynosiła w Królestwie 81695 h. Tymczasem pol zdatnych do uprawy a burakiem nie zasadzonych, nie posiadają już Niemcy, Belgia, Holandya, Czechy. Francya posiada jeszcze obszary wolne, ale brakuje robotnika.

Plantacye znajdujące się w rękach fabryk stanowiły w Królestwie tylko 4 %, do większych właściciel należało 59 % w uprawie włościanskiej było 36,5 %. Wydajność na gruntach włościanskich ma być o 15 - 30 centn.m. z ha niższą, niż na gruntach folwarcznych. Brak plantacyi własnych wywołuje trudności w handlu przy zdobywaniu produktu. Wobec zwyżki cen cukru na rynku międzynarodowym Niemcy w poszukiwaniu surowca wysyłają swych agentów do Królestwa którzy skupują buraki w szerokim pasie nadgranicznym podwyższając jeszcze bardziej ceny. Możność zakupywania buraków przez agentów niemieckich pomimo drogiego przewozu, tłomaczy się deprecyacyą u nas wyrtości produktów ubocznych cukrownictwa przy wysokiej cenie tych produktów za granicą. Pierwszem utrudnieniem

produkcyi cukrowniczej w Polsce jest tedy trudność w zdobyciu surowca, tem większa, że średni plon burakow jest w Królestwie (182 ctn.m.), w Galicyi zachodniej (221) we wschodniej (200) niższy aniżeli np. w Niemczech plon burakow z ha wynosi 286 ctn.m.

Niedostateczność naszych środków kominikacyjnych daje się we znaki ze względu na gotowy produkt i na materyały pomocnicze. Średnie oddalenie 53-ch cukrowni Król. Pol. wynosi od najbliższych stacyi kolejowych koło 30 km. w Poznańskiem 0,9 km. Niemcy utrzymują poziom swego cukrownictwa dzięki sezonowemu wychodztwu naszych robotnikow. Według sprawozdan Centrali dla robotników rolnych było w 1910/11 r. wydanych legitymacyi dla obieżysasow 696.025. Ponieważ nie wszyscy wychodzcy nasi pracują za legitymacyami, przyjąć można obliczoną przez Dr. Mayera, kierownika Działu cukrowniczego niemieckich stowarzyszem rolnych cyfrę 600-650 robotników zagranicznych, z ktorych koło połowy pracuje na roli, a pochodzi przeważnie z krajow polskich. O ile robotnika tego potrafimy zatrzymać w kraju, to Polska posiadająca przestrzennie nieuprawne burakami i wielką ilość robotnika rolnego mieć będzie w Europie zachodniej najlepsze warunki do rozwoju cukrownictwa buraczanego.

Prawodawstwo cukrownicze trzech zaborów. W Rosyi obowiązuje ustawa z 20 listopada 1895 r. Minister skarbu oznacza corocznie kontyngent cukru przeznaczony na spożycie wewnętrzne tak zwany wolny cukier po za tem istnieje t.zw. zapas nietykalny. Ilość cukru pozostała stanowi zapas wolny, wolno ją wywieźć za granicę lub sprzedać na rynku wewnętrznym za opłatą dodatkowej akcyzy 24 kor. za 100 kg., lub też dołączyć do produkcyi następnej kampanii. Wszelki cukier podlega akcyzie 17,17 kor. za 100 kg. Jeżeliby panująca na rynku cena przekroczyła określoną cenę, dowodziłoby to, że rynek odczuwa brak cukru, a minister ma prawo wypuścić część cukru z zapasow na rynek wewnętrzny, czyli zaliczyć go do kategoryi cukru wolnego. Od 1907 roku, Rosya należy do konwencyi cukrowej, zatwierdzającej dotychczasowe prawodawstwo. Ograniczony został tylko przywoz do Anglii, nieograniczony natomiast wywoz cukru przez granicę kontynentalną. W 1913 roku konwencya została przedłużoną na 5 lat.

W Austro-Węgrzech obowiązuje ustawa z d.17 lipca 1899 r. Podatek spożywczy wyznaczony został na 38 koron za 100 kg. Rozdział kontyngentu między fabryki, uchwalony ustawą z 1903 r. musiał być zniesiony, jako niezgodny z zasadami konwencyi międzynarodowej. Niemcy. Według ustawy z d. 5 stycznia 1903 r. cukier konsumcyjny opłaca podatek w wysokości 14 marek (16,80 kor.) za 100 kg. Podatek ten opłaca się od ilości cukru przeznaczonej do spożycia wewnętrznego. Pod wpływem agitacyi, obniżono podatek spożywczy do 10 marek, miała ona wejść w życie w 1904 roku.

Spożycie cukru osiągło w roku 1910 w Królestwie 9 kg. na głowę, w Galicyi zachodniej to wynosiło według przybliżonych obliczeń 7.5 kg. na głowę, w reszcie Austryi 11 kg. W tymże czasie spożycie Niemiec wynosiło 19 kg., w Anglii 39, w Australii 55, Europy średnio 15 kg. Spożycie cukru stoi bezpośrednio w związku z dobrobytem ludności, może być w pewnych ramach uważane za jego miernik.

Produkcya cukru w Królestwie Polskiem oraz przeznaczenie jej przedstawia się średnio za 5-ledie 1908-13 jak następuje:

Wyprodukowano cukru średnio rocznie..... 2,105,490 ctn.m.
Z tego na wolny cukier..... 1,757,700 " "
Do wywozu pozostawało więc..... 1,050,650 " "
Wywieziono za granicę i do Finlandyi..... 707,650 " "
338.270 " "

O ile w Królestwie rynek wewnętrzny całkowicie jest pokryty przez produkcyę miejscową, o tyle Galicya nie pokrywała nawet 1/4 części konsumcyi tego kraju, posiadając jedyną cukrownię w Przeworsku (cukrownia w Chdorowie otwarta została na kilka miesięcy przed wojną). Królestwoe wywozić mogło cukier tylko do gub. Litewskich oraz na pobrzeże morza Baltyckiego. Do Rosyi cukier z Królestwa nie szedł, ponieważ był droższy.

Rozwój cukrowni przedstawia się w następujących cyfrach:

	1907/8	1912/13
Zakłady małe do 150tys. p.	21 %	2 %
" średnie 150-300 t.p.	54 %	60 %
" Wielkie powyżej 300 tys,rud.	21 %	34 %

Wszystkich cukrowni w Królestwie 53, w tem 38 towarzystw akcyjnych z kapitałem 41 mil. rubli.

Cukrownia w Przeworsku wyprosukowała w ostatnim 2-leciu 1910/12 126,839 ctn.m. Jest to ilość dużo wyższa od produkcyi przeciętnej cukrowni w Królestwie, ktora wynosi - 45 tys. ctn.m.-

Wśrod guberni południowo-zachodnich pozostaje większa część cukrowni pod względem kapitału i personelu w polskich rękach. Według Stefana Wolskiego na 145 czynnych tamtejszych cukrowni należy do Polaków o kapitale 51 mil. rubli, z tego 34 było własnością polskich towarzystw akcyjnych, a 17 w prywatnych rękach. Na ogolną liczbę 2024 urzędników było Polaków 903.

Cukrownictwo stanowi tedy dla przyszłej Polski ważną gałęź przemysłu, ktory należałoby popierać zarowno przez rozszerzenia sieci komunikacyjnej, jak przez ustalenie stawek celnych niedopuszczających cukru z zagranicy, oraz postarać się o zatrzymanie w kraju robotnika